

Overzwaluwe VWG

**OEVERZWALUWEN
&
ONTGRONDINGEN**

IN
MIDDEN - BRABANT.

1979

INHOUDSOPGAVE .

ten geleide	blz. 2
I. Oeverzwaluwen	3
- algemeen	3
- de verspreiding in Midden-Brabant in de laatste decennia	6
II. Ontgrondingen	12
- de huidige toestand	12
- de beleidsvisie van G.S.	15
III. Mogelykheden tot behoud	18
Geraadpleegde litteratuur	21

Abconen

type-werk: M. Ermen

tekeningen: V. Retel-Helmrich/ L. Hilgers

T E N G E L E I D E .

Deze brochure belicht in eerste instantie het reilen en zeilen van de oeverzwaluwenpopulatie in Midden-Brabant. De tellingen werden verricht door leden van de (voormalige) vogelwerkgroep Falco in de gemeenten: Tilburg, Gilze-Rijen, Loon op Zand, Udenhout, Haaren, Helvoirt, Oisterwijk, Boxtel, Oirschot, Moergestel, Goirle, Hilvarenbeek en Alphen en Riel.

Vanwege de specifieke biotoopkeus van deze vogels bleek het noodzakelijk om aandacht te besteden aan het provinciale ontgrondingenbeleid. Het recente verschijnen van de nota 'Ophoogzand op de Korrel' van Gedeputeerde Staten was een aanleiding te meer om ons wat dieper in deze materie 'in te graven'. Het voor u liggende geldt daarom tevens als reactie en kritiek op die nota. Wij menen hiermee een zinvolle bijdrage aan de discussie te kunnen leveren.

Wij hopen derhalve, dat met de aanbevelingen, gedaan in het laatste hoofdstuk, rekening kan worden gehouden zodat eventuele centrale zandwinplaatsen niet slechts schade berokkenen aan bestaande ekologische waarden, maar waar mogelijk een werkelijke verrijking van milieu en landschap mogelijk maken.

Deze uitgave is het eerste levensteken van de Vereniging voor Vogel- en Natuurbescherming in Midden-Brabant. In deze nieuwe vereniging hebben de Vogelwerkgroep Falco en de Roofvogelwerkgroep de Meierij sinds 1 februari 1979 hun werkzaamheden gebundeld.

Loek Hilgers.
Victor Retel Helmrich.

O E V E R Z W A L U W E N

ALGEMEEN

Klein, hoofdzakelijk bruin en tamelijk zwijgzaam; eigenlijk heel onopvallende vogeltjes.

Iedere Nederlander kent zijn beide neefs, de boeren- en en huiszwaluw, die, met hun kontrastrijker verenkleed en luidruchtiger gedrag, steeds het gezelschap van mensen zoeken. Iedereen kent ook hun opvallende gemetselde nesten in en aan gebouwen. Maar de al even spektakulaire wijze van nestelen van oeverzwaluwen moeten we wat verder van huis zoeken. Wie voor het eerst met deze vogels kennis maakt, kan zich nauwelijks voorstellen, dat ze er met hun korte, zwakke pootjes in slagen gangen van wel anderhalve meter lang in vrij harde zandlagen uit te graven.

In ons land kennen we eigenlijk maar één andere vogelsoort die zelf ook een vergelijkbaar nest graaft, namelijk de ijsvogel. De Bijeneter, die als toevallige gast wel eens binnen onze grenzen verdwaalt, laten we dan even buiten beschouwing.

In tegenstelling tot de ijsvogel is oeverzwaluw een koloniebroeder. We vinden de nesten, meestal met tientallen bij elkaar, in zonnige, steile oevers van rivieren en kanalen, of in andere zandige hellingen. De enige eisen die de oeverzwaluw daarbij stelt zijn, dat de helling voldoende steil en onbegroeid moet zijn. Andere variabele factoren doen er blijkbaar niet zo veel toe. De kolonies worden in ons land in vrijwel alle grondsoorten gevonden: in de duinen, in rivierklei en een enkele keer in veenlagen. Ook het bloot gesteld zijn aan zon, wind en regen is blijkbaar niet zo relevant, omdat we ze zowel in oevers die op het noorden zijn gelegen, als in oevers die op het zuiden, westen of oosten zijn gelegen, kunnen aantreffen. Ook de hoogte van de helling doet er niet zo veel toe. De enige, nog niet vermelde voorwaarde die eventueel van belang kan zijn, is een behoorlijk vrije aanvliegruimte vóór de kolonie. Daarover is in de ons bekende litteratuur niets te vinden, maar zelf hebben wij nog nooit kolonies kunnen vinden in steile kantjes van smalle bosbeken.

Op het eerste gezicht lijken zulke plekken soms wel geschikt, al gaat het doorgaans over kleine afkalvingen, die steeds maar aan enkele nesten plaats zouden kunnen bieden.

Het aantal nesten op een geschikte nestelplaats is afhankelijk van de grootte van de steile wand. Dat lijkt een tamelijk voor de hand liggende konklusie, maar het betekent in feite, dat de beschikbaarheid van steile, onbegroeide hellingen voor de nestbouw in onze omgeving de omvang van de oeverzwaluwenpopulatie reguleert. Anders gezegd : klimaat, voedselaanbod en kwaliteit van het milieu zijn in onze omgeving blijkbaar gunstig voor de vestiging van oeverzwaluwen. Dit wordt duidelijk uit het feit dat ze nieuw ontstane nestelgelegenheid doorgaans onmiddellijk koloniseren : ieder plekje wordt benut. Zouden andere factoren dan de aanwezigheid van geschikte hellingen het aantal reguleren, dan zou zich dat manifesteren in een keuzemogelijkheid in het aanbod van broedlokaties. Met andere woorden : sommige geschikte, steile hellingen zouden leeg blijven. In werkelijkheid blijkt dit niet het geval.

Voor de Midden Brabantse situatie kan het bovenstaande geïllustreerd worden aan de hand van de ontwikkeling van de kolonie van het Wilhelminakanaal.

Ten gevolge van achterstallig onderhoud kalfde de oever van dit kanaal tussen Tilburg en Biest-Houtakker steeds in, waardoor jaarlijks voor oeverzwaluwen geschikte zandwandjes erbij kwamen. Jaarlijks groeide de kolonie (of liever : de verzameling kolonietjes) met enkele paren tot een maximum van ongeveer 290 broedparen in 1977. In 1978 werd het kanaal verbreed.

De echte grote kolonies konden we tot voor kort in Nederland aantreffen in de steile oevers van meanderende rivieren als de Maas en de IJssel, waar geschikte broedbiotoop soms over kilometers lengte aanwezig was. Sinds Rijkswaterstaat in de 50-er en 60-er jaren er steeds meer toe over ging om langs deze rivieren basaltglooiingen aan te leggen, is deze situatie verleden tijd. Enig soelaas bieden - op kleinere schaal - de in aantal toenevende ontgrondingen in het binnenland. De meeste diepe ontgrondingen worden echter, na de zandwinning, opgeleverd als recreatie- of visplas, of als vuilnisbelt.

In geen van die gevallen leidt dit tot blijvende vestigingsmogelijkheden voor oeverzwaluwen. Het is niet ondenkbaar, dat in de nabije toekomst de thans nog aanwezige Midden Brabantse populatie, bij het verdwijnen van geschikte broedplaatsen, sterk in omvang zal afnemen.

oeverzwaluw

DE VERSPREIDING IN MIDDEN BRABANT IN DE LAATSTE DECENNIA.

Over de verspreiding van de oeverzwaluw als broedvogel in Midden Brabant zijn weinig nauwkeurige gegevens bekend. Om enigszins een beeld te krijgen van de jaren 1964 tot heden, hebben we moeten putten uit de waarnemingsarchieven van enkele individuele brabantse vogelaars. Verder zijn er in de jaren 1963 tot heden tellingen gehouden in het kader van landelijke inventarisaties, t.w. : in 1963 het onderzoek van de Wilde en Woldendorp (publikatie 1964) en in de jaren 1970 tot en met 1978 door Leys en de Wilde (tussentijdse publikatie in 1972 en RIN-rapport 1974).

Naast deze onderzoeken zijn er tot 1977 geen systematische tellingen gehouden. Het is daarom niet mogelijk een duidelijk overzicht te geven van de oeverzwaluwenpopulatie in Midden Brabant vanaf 1963.

Chronologisch overzicht van de ons bekende oeverzwaluwenkolonies vanaf 1963 :

<u>Jaar :</u>	<u>Plaatsomschrijving :</u>	<u>Aantal bewoonde nesten :</u>
1963	Zandstraat Moergestel	3
	Laag Heukelomsebaan	1 - 2
	Tilburg, bouwput in centrum	40
1964	Plakkeven Loon op zand	2 - 3
	Leemputten Udenhout	1
	Zandstraat Moergestel	15
1965	Zandhorst Udenhout	10
	Vinkenberg Moergestel	45
	Zandstraat Moergestel	1
	Reedijk Moergestel	1
	Oude Bosschebaan Helvoirt	5
	Spinderspad Loon op zand	21
	Rauwbraken Tilburg	2 - 3
	Beekse Bergen Hilvarenbeek	10 - 25
1966	Nieuwkuykseweg Helvoirt	3
	Vossebergseweg Tilburg	2
	Rauwbraken Tilburg	5 - 10
	Helvoirt	10 - 30
1967	Vossebergseweg Tilburg	18
1968	Vossebergseweg Tilburg	50

Aan de hand van het RIN-onderzoek en door ons zelf verzamelde gegevens, kunnen we een globaal overzicht geven van de aantallen broedparen in de jaren 1970 t/m 1976, wat is weergegeven in onderstaande tabel.

<u>Jaar :</u>	<u>Aantal broedparen :</u>	<u>Aantal kolonies :</u>
1970	135 tot 275	4
1971	62 tot 125	2
1972	84 tot 180	3
1973	69 tot 135	3
1974	minimaal 122	3
1975	minimaal 140	2
1976	minimaal 85	2

DE TELLINGEN IN 1977 EN 1978.

In 1977 zijn voor het eerst tellingen georganiseerd om tot een inventarisatie te komen van de in ons werkgebied voorkomende broedgevallen van oeverzwaluwen.

De methode van tellen.

Bij inventarisatie werd uitgegaan van alle mogelijke broedplaatsen in het landschap. Dit zijn op de eerste plaats alle in het verleden bevolkte kolonies en verder alle zandafgravingen, zanddepôts en steile oevers van beken en plassen.

Van de gevonden kolonies werd opgenomen :

1. Het aantal bewoonde nesten.
2. De geaardheid van het biotoop.

Ad. 1 Het aantal bewoonde nesten.

1977	Zevenheuvelenweg, Tilburg	50
	Spinderspad, Loon op zand	14
	Rauwbraken, Tilburg	92
	Wilhelminakanaal, Hilvarenbeek	+290 (voorn. 0.
	Banisdveld, Boxtel	22 oever)
	Katsbogte, Goirle	25
	Leemputten Udenhout	5

Abkoven, Goirle	+50
Boschhoven, Alphen	21
Trappistenplas, Tilburg	enkele

Totaal : 10 kolonies > 569 broedgevallen

1978	Zevenheuvelenweg, Tilburg	35
	Spinderspad, Loon op Zand	19
	Rauwbraken, Tilburg	40
	Katsbogte, Goirle	45
	Leemputten, Udenhout	4
	Wilhelminakanaal, Hilvarenbeek	enkele (W. oever)
	Abkoven, Goirle	55
	Wilhelminakanaal, Oirschot	3
	Trappistenplas, Tilburg	27
	Brug Biest Houtakker, Hilvarenbeek	3

Totaal : 10 kolonies > 231 broedgevallen

De verbreding van het Wilhelminakanaal tussen Tilburg en Biest Houtakker, waarbij de gehele oostelijke oever werd vergraven, had derhalve tot gevolg, dat de populatie meer dan gehalveerd werd in ons waarnemingsgebied.

Laten we dit even buiten beschouwing, dan blijkt er alsnog sprake te zijn van een afname met ongeveer 48 broedgevallen.

Ad. 2 De geaardheid van de biotoop.

Broedplaatsen, ontstaan zonder direkt of indirekt ingrijpen van de mens komen in ons waarnemingsgebied niet (meer) voor. Geschikte broedgelegenheid ontstaat dus steeds als toevallig neveneffekt van menselijk ingrijpen. Het spreekt vanzelf, dat de aard en de duur van groot belang zijn voor een min of meer blijvende vestiging.

Aan de hand van dit criterium komen we tot de volgende typering van de broedlokaties.

A. Ingekalfde kanaaloever.

Tengevolge van achterstallig taludonderhoud kon een grote kolonie ontstaan. Deze is thans verdwenen.

Kleine aantallen kunnen zich hier en daar vestigen,

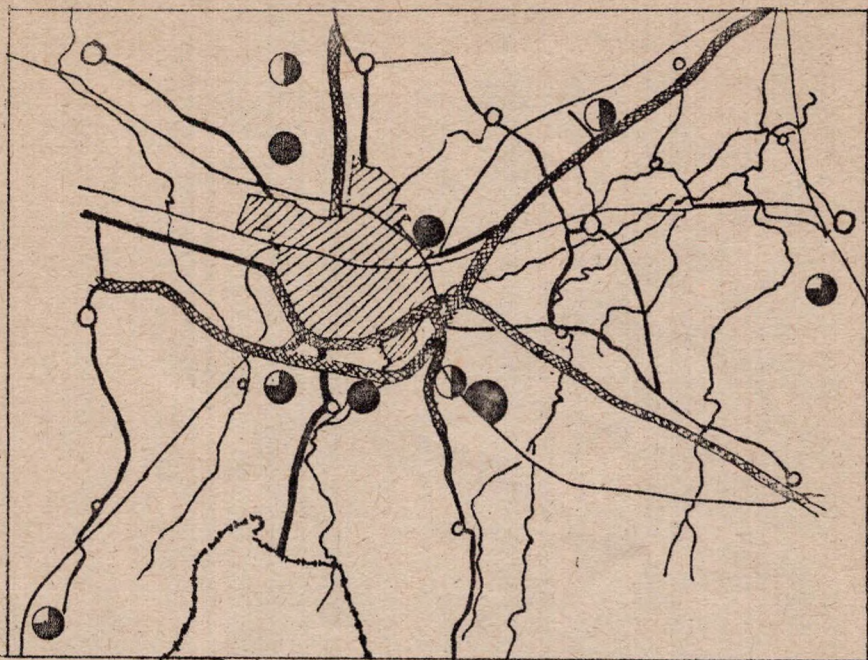

fig.1 : verspreiding der kolonies in 1977

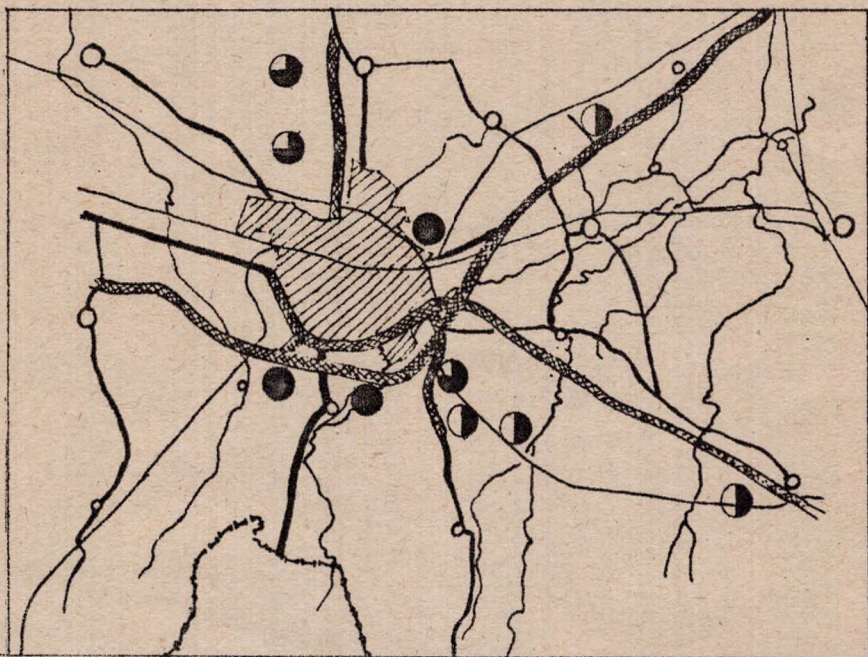

fig.2 : verspreiding der kolonies in 1978

Legenda bij fig. 1. en 2.

- - bebouwde kom Tilburg
- - kolonie van 1 - 18 paren
- - kolonie van 19 - 36 paren
- - kolonie van 37 - 55 paren
- - de verzameling kolonies a.h. Wilhelminakanaal (1977)

doch nieuwe afkalvingen op grote schaal zullen niet voorkomen door de toepassing van betonnen wand-beschoeiingen.

B. Zuigputten.

Hieronder verstaan we plassen, die ontstaan door diepe ontgronding m.b.v. een zandzuiger. Hierbij wordt zand met water opgepompt en in de nabijheid op het land gespoten. Waar in het landschap van nature al enig reliëf aanwezig is, ontstaan daarbij steile oevers, waarin zich vrij grote kolonies kunnen vestigen. De kolonies Katsbogte en Abcoven behoren tot dit type.

In vlakker terrein leveren zandzuigputten niet noodzakelijkerwijs geschikte steile oevers, zoals b.v. blijkt uit de zuigput bij Gilze-Rijen.

C. Zanddepôts.

Zanddepôts zijn die plaatsen waar zand of grond voor enige tijd is opgeslagen en waar door regelmatig afgraven steile kanten zijn ontstaan. Het opgeslagen materiaal kan bestaan uit teelaarde, afkomstig van de bovenlaag van een te ontgronden perceel, of uit ophoogzand t.b.v. wegenbouw. De kolonies die we hier aantreffen kunnen tientallen nesten omvatten. Vaak zijn dergelijke zanddepôts van zeer tijdelijke aard en bieden ze een geliefkoosde speelplaats voor de jeugd, waardoor het broedsucces wisselvallig is.

D. Kleinere ontgrondingen.

In deze kategorie vinden we bouwputten en ontgrondingen van slechts enkele hektaren, welke in later stadium als vuilstortplaats dienst doen.

ONTGRONDINGEN

DE HUIDIGE TOESTAND

Uit hoofdstuk 1 konden we de gevolgtrekking maken, dat oeverwaluwen in Midden Brabant thans voor een groot deel zijn aangewezen op de nestelgelegenheid, die ontstaat, bij diepe ontgrondingen (zuigputten). Impliciet konden we er uit opmaken, dat de totale populatie sinds de tweede wereldoorlog zich daardoor heeft moeten kunnen uitbreiden. Met name de enorme uitbreiding van het wegennet en van woon- en industriegebieden deed een grote vraag naar ophoogzand ontstaan. Daardoor moest het aantal diepe ontgrondingen, vooral vanaf 1960, wel toenemen. Hier tegenover staat echter een verlies aan broedbiotoop tengevolge van beekkanalisaties.

Hoewel nauwkeurige telgegevens uit de vijftiger jaren voor onze regio vrijwel geheel ontbreken, lijkt het aannemelijk dat de oeverwaluwenpopulatie zich na de tweede wereldoorlog inderdaad heeft uitgebreid.

Diepe ontgrondingen hebben echter nog nergens geleid tot een blijvende vestiging. Deze lokaties blijven immers slechts geschikt zolang er steile wanden zijn, dus tijdens de periode van de feitelijke ontgroning (en dat levert voor het broedsucces weer andere problemen op....). De laatste jaren is de onvrede met het door de provincie gevoerde ontgrondingsbeleid op verschillende nivo's toegenomen.

Zo zijn er bezwaren vanuit het oogpunt van ruimtelijke ordening. De prijs van het ophoogzand wordt in belangrijke mate bepaald door de transportkosten van de winplaats naar de plaats waar het zand nodig is. Dit heeft geresulteerd in een willekeurig spreidingspatroon van de ontgrondingen, namelijk steeds dicht bij de plaats van bestemming van het zand.

Ernstige bezwaren worden ook geuit, wanneer ontgrondingen gepland worden daar, waar bestaande natuurwetenschappelijke en landschappelijke waarden in gevaar komen. Er worden daar ook nog slechts weinig ontgrondingsvergunningen

afgegeven.

Als neveneffekt brengt dit met zich mee, dat het aantal geschikte broedplaatsen voor oeverzwaluwen op den duur zal afnemen, zeker wanneer de thans in exploitatie zijnde putten zullen zijn afgeleverd met zacht glooiende ligweiden.

Menselijke activiteiten in het landschap hebben vaak een verrijkend effect gehad. Met name voor wat betreft ontgrondingsactiviteiten lijkt dit op te gaan, en vaak wordt dan verwezen naar het voorbeeld van de leemputten in Udenhout. Inderdaad is hier, als gevolg van de leemwinningen in vroeger dagen, een waardevol plassengebied ontstaan. Eén ding moeten we daarbij voor ogen houden : de ingrepen daar waren kleinschalig. Met primitieve middelen werden kleine, meestal ondiepe putten gegraven. Daartussen bleven zand- en leemruggen onafgegraven. Zo ontstond een mozaïek van plassen, moerasjes, dijken en bosjes. De contactzone tussen 'water' en 'land' is er lang en gevarieerd. Je vindt er steile oevers naast zandstrandjes en moerassige oevers. Daarom konden er zich vele soorten planten, vissen, reptielen en vogels vestigen.

De moderne zandwinning is echter grootschalig.

Rechthoekige percelen van vele hektaren worden tot op grote diepte ontzand; de ontstane plassen worden opgeleverd met een oever op standaardprofiel. Een ekologische verrijking als bij de Udenhoutse leemputten kunnen we er daarom niet van verwachten.

Maar toch zijn er wel mogelijkheden voor een positieve vorm van 'natuurbouw'. De thans in exploitatie zijnde zandwinningen zouden met een gevarieerd oeverprofiel kunnen worden opgeleverd, zodat bijvoorbeeld oeverzwaluwen er zich voor langere tijd zouden kunnen vestigen. Hierop zal in het slothoofdstuk nader worden ingegaan. We zullen echter ook moeten ingaan op mogelijke toekomstige ontwikkelingen rond de zandwinning in onze regio. Daarom zal in het volgende eerst de beleidsvisie van Gedeputeerde Staten van Noord Brabant, neergelegd in de nota 'Ophoogzand op de korrel', besproken worden, waarbij we vooral het aspect natuurbescherming en - uiteraard - de eventuele kansen voor blijvende vestiging van oeverzwaluwen zullen proberen te onderzoeken.

Vervolgens zullen in hoofdstuk drie konkrete voorstellen worden gedaan met het oog op het behoud van de oeverswaluwpopulatie in Midden Brabant.

Katbogte .

DE BELEIDSVISIE VAN GEDEPUTEERDE STATEN.

In de onlangs verschenen nota 'Ophoogzand op de korrel' stippelen Gedeputeerde Staten van Noord Brabant een beleid uit, dat gericht is op de ontwikkeling van een beperkt aantal Centrale Zandwinplaatsen. Het college heeft daarbij een tweetal doelstellingen voor ogen, te weten : 1. Een optimaal benutten van zandvoorraden die voor winning in aanmerking komen.

2. Een zo rechtvaardig en onbelemmerd mogelijke verdeling van het beschikbare zand.

Daarnaast wordt een drietal randvoorwaarden geformuleerd, allen voortvloeiend uit de bedrijfseconomische benadering, die ook uit de primaire doelstellingen blijkt.

Het is overigens opvallend, hoe, op een enkele opmerking (op blz. 77) na, voorbijgegaan wordt aan de noodzaak en de mogelijkheden tot beperking van het zandgebruik en het gebruik van alternatieve ophoogmaterialen.

In de publicatie 'ontgrondingen' van de Stichting Natuur en Milieu wordt daarop we dieper ingegaan. Er worden twee uitgangspunten onderzocht.

In het ene geval wordt gesteld, dat delven hoe dan ook, zij het misschien met beperkingen, nodig is. Het scenario leidt dan tot de konklusie, dat het winnen van zand zoals we dat nu kennen maar door moet gaan, ondanks de negatieve neveneffecten. Dit blijkt de denktrant van ondernemers te zijn.

Wanneer 'sparen' tot uitgangspunt wordt genomen blijken mogelijkheden aanwezig om door organisatorische en financiële maatregelen hergebruik en alternatieve winningsmogelijkheden (Noordzee !) te ontwikkelen en te stimuleren.

Dus : waar een wil is, is een weg.

Vooralsnog kan echter vastgesteld worden, dat Gedeputeerde Staten van onze provincie het scenario 'delven' gekozen hebben.

Ze zeggen daarvanzelf (blz. 77) :

"..... Wij zijn ons ervan bewust, dat met het realiseren van centrale zandwinplaatsen op de wijze zoals wij dit voorstaan, bij de opdrachtgevers van werken (i.c. de (provinciale) overheid - L.H.) een stimulans wordt weggenomen om zandbesparende methoden te ontwikkelen en te zoeken naar mogelijkheden om zandvervangende materialen te gebruiken. Wij menen dat in een actief ontgrondingenbeleid een bezinning op de beperking van het grondgebruik een duidelijke plaats moet innemen."

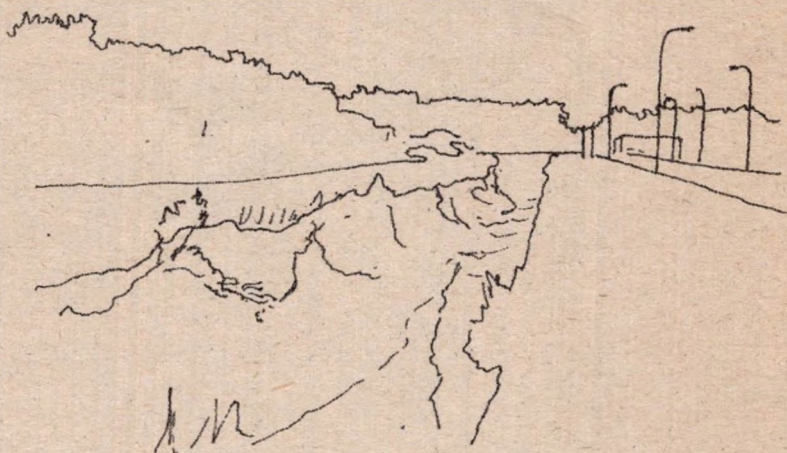
Het voert in het kader van deze brochure te ver, om de zandbehoeftepeiling in de provinciale nota aan een nader onderzoek te onderwerpen. Voor ons is het namelijk toch wel duidelijk, dat een voldoende flexibel systeem, waarin de overheid duidelijk sturend kan optreden, te verkiezen is boven de betrekkelijke wildgroei van ontgrondingen zoals we die tot nu toe kenden.

Toch blijven ook op andere punten reserves bestaan. Er worden immers onvoldoende garanties gegeven, dat bij de situering en de inrichting van de centrale zandwinplaatsen de belangen van natuur en milieu ten volle zullen meewegen.

Ten aanzien van de situering wordt wel gesproken van 'uiterste zorg' ter bescherming van het belang van natuur en landschap, doch deze zorg is niet gekoncretiseerd, bijvoorbeeld als randvoorwaarde.

Ten aanzien van de inrichtingseisen wordt eigenlijk alleen ingegaan op de belangen van de recreatie en, wat genoemd wordt, het landschap. Wat daarbij opvalt, is de betekenis die in de nota impliciet wordt toegekend aan landschap en natuurlijk milieu. De termen 'landschap', 'natuurlijk milieu' en 'aantrekkelijk kijkobject' worden nogal willekeurig door elkaar gebruikt. (blz. 36 - 39) Het inpassen in, of tot ontwikkeling brengen van ecologische structuren komt bij de inrichtingseisen niet aan de orde. Wel de 'belevingswaarde', naast eisen aan vorm, oppervlakte en oeverafwerking ten behoeve van visserij, zwemmen en zeilen.

Volgens de nota dienen in Midden Brabant twee centrale zandwinplaatsen tot ontwikkeling gebracht te worden. Omdat in deze regio, naar wordt aangenomen, een gebrek bestaat aan mogelijkheden voor waterrecreatie, zouden deze winplaatsen in een later stadium opgeleverd moeten worden als recreatieplassen. Nog afgezien van ons bezwaar tegen het gemak, waarmee wordt aangenomen dat er in onze regio zo'n gebrek aan met name zeilplassen bestaat ^{*}), willen wij in het slothoofdstuk trachten aan te geven, hoe bij een eventuele keuze van centrale zandwinplaatsen ook de belangen van natuur en vogelbescherming een duidelijke plaats kunnen krijgen.

Zandwin terrein in Zeven Heuvelen weg

*) noot :

Daartegenover staan overigens legio mogelijkheden tot andere vormen van recreatie. Zo kent iedere regio z'n typische, eigen mogelijkheden; het streven om overal alle soorten van mogelijkheden in gelijke mate aanwezig te doen zijn, werkt een nivellering in de hand, waar wij niet op zitten te wachten.

M O G E L I J K H E D E N tot B E H O U D

Nadat we in hoofdstuk 1 gezien hebben, dat de omvang van de middenbrabantse oeverzwaluwenpopulatie vooral bepaald wordt door de ontwikkelingen met betrekking tot diepe ontgrondingen, wordt het noodzakelijk te bezien, hoe de bestaande zuigputten, ingepast in de provinciale plannen, als oeverzwaluwenbiotoop voor langere tijd behouden kunnen blijven.

In de nota 'Ophoogzand op de korrel' worden in het stadsgewest Tilburg twee indicatieve gebieden aangegeven, waarbinnen centrale zandwinplaatsen dienen te worden gezocht. In één daarvan, tussen Tilburg en Goirle, ligt de al in exploitatie genomen zuigput, die door ons 'Abcoven' is genoemd. Abcoven is in de provinciale nota aangeduid als: "bestaande plas, die min of meer reeds als centrale zandwinplaats funktioneert". De ontgroning bij de Katsbogte ligt juist buiten de grenzen van het indicatieve gebied. Het ligt dus in de lijn der verwachtingen, dat deze twee lokaties, of minstens één ervan, voorlopig nog in exploitatie zullen blijven, en zelfs nog uitgebouwd zullen worden tot volwaardige centrale zandwinplaatsen.

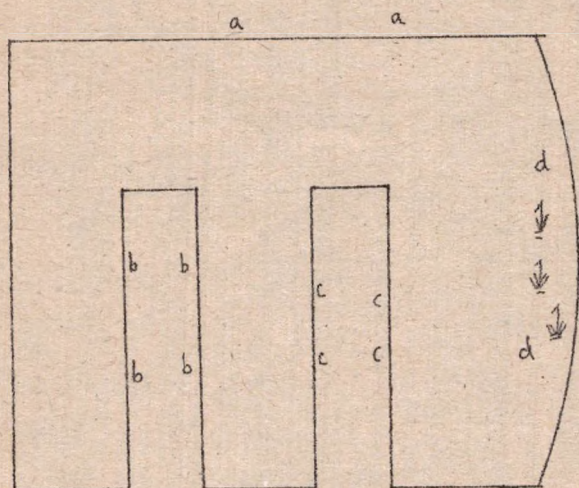
In bijlage IV van meergenoemde nota konkluderen Gedeputeerde Staten dat niet alleen de hoeveelheid te winnen zand maatgevend mag zijn voor de vorm en de inrichting van de plas. De toekomstige funktie dient mede bepalend te zijn. Zoals reeds eerder gesteld, komen bij die toekomstige funkties noch de belangen van vogel- en natuurbescherming, noch de mogelijkheden tot natuurbouw aan de orde. Toch liggen die mogelijkheden er wel degelijk, en daarbij hoeven we ons niet te bepalen tot oeverzwaluwen.

Wel dienen we te bedenken, dat een verrijking van het natuurlijk milieu, na een ingreep in de bestaande ekologische orde door een grote ontgroning, alleen zal volgen, wanneer aan de volgende voorwaarden is voldaan:

1. Er moet sprake zijn van een zo groot mogelijke grenslengte tussen 'water' en 'land'. Vooral grensmilieus bieden namelijk plaats aan vele levensvormen. Bij ontgrondingen houdt dit in, dat de plassen dienen te worden opgeleverd met een zo groot mogelijke oeverlengte, of in andere woorden: een plas met een grillige vorm verdient de voorkeur boven een rechthoekige of vierkante plas.

2. Het oeverprofiel dient niet overal gelijk van vorm te zijn; de steilheidsgraad, zowel boven als onder water, dient variaties te vertonen, zodat zoveel mogelijk verschillende levensvormen hun specifieke plekje weten te vinden. Hoe groter de oeverlengte, hoe meer variatiemogelijkheden er zijn. Zacht glooiende zandstranden kunnen dan afgewisseld worden met steile oevers of moerassige oevergedeelten. De inrichtings-eisen kunnen in dit opzicht goed gekombineerd worden met die, welke gesteld worden in het belang van sportvisserij en oever-rekreatie.

Rekening houdend met de onder 1. en 2. geformuleerde voorwaarden, zou nu een hypothetisch inrichtingsmodel gekonstrueerd kunnen worden. Zie schets.

- a. zachtglooiend oeverprofiel;
mogelijke bestemming : oeverrekreatie.
- b. steiler profiel;
mogelijke bestemming: visplaatsen.
- c. steile, hoge oever (gebruikmakend van aanwezige terreinverhoging); mogelijke bestemming: natuur-
bouw; oeverzwaluwkolonie.
- d. moerassige oeverstrook;
mogelijke bestemming: natuurbouw.

In dit model zijn mogelijkheden aanwezig voor een fase-gewijze uitvoering van de ontgroning. Een dergelijke fase-gewijze uitvoering is een uitvloeisel van het flexibele beleid, dat wordt voorgestaan door Gedeputeerde Staten. In iedere fase zou dan ontgrond kunnen worden ter dekking van de zandbehoefte op vrij korte termijn, bv. 2 à 3 jaar.

Ter realisering van voldoende hoge steile wanden is in het model bij c. een bestaand nivoverschil in het landschap bewust niet afgegraven, maar door het ontgronden van de omgeving juist geaksentueerd.

Een plas van een dergelijke grillige vorm zal niet of nauwelijks voldoen als zeilplas. Dat dit door ons niet ervaren wordt als bezwaar, is op pag. 17 al duidelijk gemaakt. Voor een vierkante plas met een gelijk water-volume zal minder grondoppervlakte nodig zijn, zodat ons alternatief per saldo iets duurder uit kan vallen. Daar staat dan een veelheid van gebruiks- en belevingsmogelijkheden tegenover.

Wanneer we het geschetste model toepassen op de ontgroningen bij de Katsbogte en Abcoven, dan ontstaat het volgende beeld :

Beide zandwinningen zijn gesitueerd vlak bij een beek - uit een oogpunt van natuur- en landschapsbescherming eigenlijk een verkeerde plaatskeuze, omdat daardoor een aanwezige geleidelijke overgang (gradient) van hoog naar laag, van droog naar vochtig, verstoord werd. Daardoor konden echter ook de voor oeverzwaluwen aantrekkelijke steile zandwanden ontstaan. Op de topografische kaart nr. 50F is voor het dal van de Katsbogte 13,3 m. +NAP aangegeven, en voor de plaats waar thans ongeveer de zuidoever van de ontgroning ligt 16,3 m. +NAP. Bij Abcoven bedraagt het nivoverschil ongeveer 2 meter.

Bij een eventuele volgende ontgrondingsfase, of bij de definitieve inrichting van beide plassen, zou men kunnen overwegen de bestaande steile wanden te handhaven en maatregelen te treffen om die oever steil te houden. Afkalving zal immers zeker optreden, doch wanneer met name betreding wordt voorkomen, kan voor vele jaren de broedgelegenheid voor oeverzwaluwen veilig gesteld worden. Er zijn voorbeelden bekend van kolonies, die tientallen jaren stand hielden. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de Distelberg te Helvoirt. Met een minimum aan maatregelen kan dat zowel op de Katsbogte als bij Abcoven eveneens het geval zijn.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Alleyn, W. et al., 1971: Avifauna van Midden-Nederland,
van Gorcum, Assen.
- Erve, F. van, et al., 1967: Avifauna van Noord-Brabant,
van Gorcum, Assen.
- Grondelle, W. van, et al., 1978: Ontgrondingen,
St.Natuur & Milieu, 's-Graveland.
- Mannes, J. & L. Vos, 1974: Enkele aspecten over de oeco-
logie van de Oeverzwaluw, RIN-rapport.
- Moolenbeek, R. et al., 1978: Vogels in Het Gooi,
V.W.G. het Gooi en Omstreken.
- Poppel, A. van, 1977: Avifauna van de Loonse Plakken
1972 t.m. 1976, gestencilde uitgave.
- Provincie Noord-Brabant, 1978: Ophoogzand op de
Korrel, 's-Hertogenbosch.

Met een woord van dank aan Frans van Erve en Ad van
Poppel voor het beschikbaar stellen van oudere dag-
boekgegevens.